

81. Lev Tolstoy: Bir Rus yazarın Türk ve Müslüman algısı¹

Muhammed TAŐKESENLİGİL²

APA: Taşkesenligil, M. (2023) Lev Tolstoy: Bir Rus yazarın Türk ve Müslüman algısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (33), 1329-1342. DOI: 10.29000/rumelide.1283508

Öz

Bu alışmada Rus yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy'un İslam'a bakışı, Türk ve Müslüman algısı anlatılmaktadır. Çalışma, yaşamının sonlarına doğru büyük sarsıntılar ve ruhsal bunalımlar geçiren ve bunun sonucu olarak da dünyaya, yaşama, insana bakışında büyük değişiklikler olan Lev Tolstoy'u hedef almaktadır. Tolstoy'un yaşadığı değişimler sanatına ve fikir dünyasına yansımakta; eserlerinde Allah, din, insan, vicdan, yaşam ve ölüm gibi konular sorgulanmaktadır. Çalışmada amaçlanan, kiliseyi ve din adamlarını yazılarında sıklıkla eleştirdiği için Hristiyanlıktan aforoz edilen ve İslam'la ilgili yaptığı araştırmaların neticesinde İslam'ı gerçeğe daha yakın bulan Tolstoy'un fikir ve düşüncelerine yer vermektir. Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; Tolstoy'un sanatı, edebi yönü ve edebi faaliyetleri ele alınmaktadır. İkinci bölümde yazarın dünya edebiyatındaki rolüne faklı edebiyatçıların penceresinden bakılmaktadır. Üçüncü bölümde yazarın ruhsal bunalımları, hayatını kâbusa eviren sorular ve arayışları gözden geçirilmektedir. Dördüncü bölümde yazarın inancı sorgulanmakta, İsa'nın öğretilerine ters düşen kiliseye başkaldırışı ve bunun sonucu olarak aforoz edilmesi anlatılmaktadır. Çalışmamızın odak noktası olan beşinci bölümde ise yazarın Türklere, Müslümanlara ve İslam'a bakışı; kendi günlüklerinden, mektuplarından, Müslüman fikir adamlarıyla olan yazışmalarından alıntılarla ortaya konulmaktadır. Buna göre Tolstoy, Doğu bilimcilerle tanışmakta ve onların eserleri sayesinde İslam dinini ve İslam Peygamberini tanımaktadır. Farkında olmadan Türklere ve Müslümanlarla yakınlaşan yazar, diğer dinlerin ve kutsal kitapların zamanla bozulduğunu, ancak İslam dininin ve Kur-an'ın tahrif edilmediğini görmektedir.

Anahtar kelimeler: Tolstoy, Müslümanlık, Hristiyanlık, aforoz, arayış

Lev Tolstoy: Turkish and Muslim Perception of a Russian writer

Abstract

In this study, the Russian writer Lev Nikolayevich Tolstoy's views on Islam and Turkish and Muslim perceptions are explained. The work is aimed at Lev Tolstoy, who suffered great shocks and mental crises towards the end of his life and, as a result, had great changes in his view of the world, life, and human beings. Tolstoy's change is reflected in his artwork and his universe of ideas. In his works, topics such as God, religion, humans, consciousness, life and death are called into question. The study aims to include the ideas and thoughts of Tolstoy, who was excommunicated from Christianity for frequently criticizing the church and clergy in his writings and who found Islam closer to the truth as a result of his research on Islam. Our work consists of five parts. The first part focuses on the artistic,

¹ Bu alışma, 2021-2022 yılında Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projesi Birimi tarafından desteklenen proje kapsamında hazırlanmıştır. Projenin Adı: Rus Yazarı Tolstoy'un İslam'a Bakışı Türk ve Müslüman Algısı Proje Id: 11458 Proje Kodu:SBA 2022-11458

² Dr. Öğr. Üyesi, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü (Erzurum, Türkiye) m.taskesenli@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-2020-9405 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 03.03.2023 kabul tarihi: 20.04.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1283508]

literary and literary activities of Tolstoy. In the second part, the role of the author in world literature is examined from the viewpoint of various authors. In the third chapter, the author's mental depression, questions that turned his life into a nightmare, and his searches are reviewed. In the fourth chapter, the faith of the author is questioned, and the revolt against the church, which contradicts the teachings of Jesus, and his excommunication, as a result, are explained. In the fifth chapter, which is the focus of our study, the author's view of Turks, Muslims, and Islam is revealed with quotations from his diaries, letters, and correspondence with Muslim intellectuals. Thus, Tolstoy encounters Orientalists and, through their works, learns to know the religion of Islam and the Prophet of Islam. The author, who unwittingly gets closer to Turks and Muslims, sees that other religions and holy books have deteriorated over time, but the religion of Islam and the Qur'an has not been distorted.

Keywords: Tolstoy, Islam, Christianity, excommunication, quest

Giriş

Toprak sahibi soylu bir aileye mensup olan Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910) sadece bir yazar olarak değil aynı zamanda bir fikir adamı, bir düşünür, bir filozof olarak da kitleleri derinden etkilemiştir. Yalnızca kendi ülkesinde değil tüm dünyada büyük bir okur kitlesi bulunan Tolstoy, Rus edebiyatına “Savaş ve Barış”, “Anna Karenina”, “Diriliş” gibi büyük yapıtlar kazandırmayı başarmıştır.

Rus şairi Tyutçev'e göre Rusya akılla anlaşılmaz, arşınla ölçülmez; Rusya'ya sadece inanılabilir. Bu sözlerle Tyutçev, Rusya'yı anlamamanın ve kavramanın kolay olmadığını, O'nu anlamak için çaba sarf etmek gerektiğini belirtmiştir. Akılla anlaşılmayan Rusya'yı keşfetmek ve kavramak isteyenlerin başvuru kaynakları edebiyat ve sanat olmuştur. Bu bağlamda Rusya'nın edebiyat aracılığıyla sınırları dışında da tanınmasını ve anlaşılmasını sağlayan önemli yazarlardan birisi de Tolstoy'dur. Usta yazar, edebiyatçı kimliğinin yanı sıra yaşamında çeşitli bunalımlar, çelişkiler ve kavram karmaşasıyla karşı karşıya kalmış, ne yaşadığı hayata ne de ölüme bir anlam verebilmiştir.

Tolstoy iki yaşındayken annesini, dokuz yaşındayken ise babasını kaybeder. Genç denebilecek bir yaşta kardeşi Nikolay'ı, üç çocuğunu ve iki halasını yitiren yazar, Fransa'da bir infaza tanık olur ve ölüm ile sık sık yüzleşir. Ölüm gerçeği ve ölümün dehşeti ile yüzleşen yazarın hayatında büyük bir boşluk oluşur, hayatın anlamını aramaya ve hayatı sorgulamaya başlar. Niçin yaşıyorum? Ne için varım? Hayatın bir anlamı var mı? gibi sorular hem kafasını meşgul eder hem de fikir dünyasına, sanatına ve eserlerine yansır.

Ömrünün sonlarına doğru büyük buhranlar ve sarsıntılar geçiren Tolstoy, bir nebze olsun rahatlamak ve aradığı mutluluğa ulaşmak için kendisine bazı meşguliyetler bulur ve kendi kendini teselli etmeye çalışır. Yasnaya Polyana'da bir köy okulu açar ve çocuklara ücretsiz eğitim verir. İçerisinde bulunduğu lüks hayat artık ona ağır geldiği için tıpkı bir köylü gibi giyinip bir köylü gibi ekin eker, tarla sürer. Ava gitmek ve doğada tek başına dolaşmak vazgeçemedikleri arasındadır. Kendisine bir yaşam alanı oluşturmaya çalışır, fakat üzerine bir kâbus gibi çöken ve onu bir türlü rahat bırakmayan bitmez tükenmez sorular ve hayatın anlamına dair ısrarlı arayışı, onu farklı dinleri ve kültürleri araştırmaya ve incelemeye yöneltir.

Dinler, insan aklının kavrayamadığı sorulara cevap verir ve verdiği cevaplarla insanoğlunu tatmin eder. Tolstoy da bu gerçeğin farkına vardığı için Hristiyanlık başta olmak üzere Hinduizm'i, Budizm'i,

Musevilik'i ve İslam'ı sorgulamaya ve bu dinleri araştırmaya yönelir. İtiraflarım adlı eserinde Budizm'i ve Muhammediliği kitaplardan yola çıkarak incelediğini belirtir (Tolstoy, 1957a, s. 44). Araştırdığı bu dinlerin ve kutsal kitapların Muhammedilik hariç pek çoğunun zamanla tahrif edildiğini ve bozulduğunu görür. Bunun sorumlusu olarak kilise ve din adamlarını gördüğü için onlara karşı bir savaş başlatır; eserlerinde ve makalelerinde bu durumu sert bir şekilde eleştirir.

“Diriliş” adlı yapıtında bir vaftiz ayinini eleştirel bir dille anlatması ve bazı makalelerinde kiliseyi ve din adamlarını sert bir şekilde eleştirmesi, Ortodoks kilisesi tarafından aforoz edilmesine neden olur. Bu yıllarda kilise ve din adamlarına yönelik yapmış olduğu eleştiriler nedeniyle Hristiyanlıktan aforoz edilen Tolstoy, İslam'a yakınlaşır ve Müslümanlığı, Hristiyanlıktan üstün tutmaya başlar.

Bu çalışmada ünlü düşünür ve fikir adamı Lev Tolstoy'un Türk ve Müslüman algısının yanı sıra, İslam'a bakışı; yazarın kendi kaleminden, kendi el yazılarından, günlüklerinden ve mektuplarından yola çıkılarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmada, usta yazarın Türkleri ve Müslümanlığı ne kadar önemseydiği, İslam'ı Ortodoksluktan üstün tuttuğu, kendi döneminde bunu söylemekten çekinmediği ve İslam Peygamberine olan hayranlığı anlatılmaktadır.

Çalışmamızda Tolstoy'un hayat hikâyesine fazla değinilmeden daha çok sanatı, edebi yönü ve edebi faaliyetleri ele alınmaktadır. Yazarın dünya edebiyatındaki rolüne farklı edebiyatçıların penceresinden bakılmakta, yazarın ruhsal bunalımları, hayatını kâbusa çeviren sorular ve arayışları gözden geçirilmektedir. İsa'nın öğretilerine ters düşen kiliseye başkaldırışı ve bunun sonucu olarak aforoz edilmesi olayıyla ilgili bilgiler verilmekle birlikte yazarın inancı da sorgulanmaktadır. Çalışmamızın sonlarına doğru ise yazarın Türklere, Müslümanlara ve İslam'a bakışı kendi eserlerinden alıntılarla gerçekçi bir şekilde ortaya konulmaktadır.

1. Tolstoy'un sanatı ve edebi kişiliği

Çiftlik sahibi, varlıklı ve soylu bir aileye mensup olan Lev Tolstoy (1828-1910), Rusya'nın Tula şehrinde bulunan Yasnaya Polyana malikânesinde dünyaya gelir. Çok küçük yaşlarda annesini ve babasını kaybedip ölüm gerçeğiyle yüzleşmesi ve akabinde yaşadığı acıların etkisi, ileriki hayatında derin izler bırakır ve Tolstoy'un düşünen ve sorgulayan bir kişilik olmasını sağlar. Çocuk yaşta kimsesiz kalan küçük Tolstoy'un bakımıyla akrabaları ilgilenir ve dadısı, onun ilerde büyük bir yazar olmasında büyük bir rol oynar.

Geleceğin yazarı, çocukluğunda Rousseau'yu ve Voltaire gibi Fransız filozoflarını okur ve özellikle Rousseau'dan çok etkilenir. Rousseau'yu taparcasına sevdiğini, ayrıca resmini bir ikon gibi uzun yıllar boynunda taşıdığını söylemekten çekinmemiştir (Düz, 2002, s. 17). Rousseau gibi özel mülkiyete karşı olan Tolstoy, dünya hayatının mutluluk getirmeyeceğini öne sürerek mal varlığının bir kısmını köylülere dağıtır (Figes, 2002, s. 294). Diriliş romanından elde ettiği geliri Rus Ortodoks ruhban sınıfı mensupları olan Dukhoborlar'a ve Molokanlar'a verir ve onların hem Kanada'ya göç etmelerine yardımcı olur hem de masraflarını karşılar (Figes, 2002, s. 404).

Zengin ve soylu olmasına rağmen huzursuzluk ve mutsuzlukla kıvranan genç Tolstoy, üniversite eğitimini yarıda bırakıp orduya yazılır. Topçu subayı olarak Kafkasya'ya gönderilir; Şeyh Şamil önderliğinde başlayan Müslüman Türklerin özgürlük mücadelelerine karşı savaşır (Düz, 2002, s. 21). Bu yıllarda edindiği izlenimlerini “Kazaklar, Hacı Murat, Sivastopol” hikâyelerinde yansıtan genç Tolstoy'un Kafkasya'da yaşadığı ve gördüğü manzaralar, yıllar sonra yazacağı dev eseri “Savaş ve Barış'a”

ilham kaynağı olur. “Çocukluğum, Kafkas Esiri, İlk Gençlik” gibi eserlerini bu yıllarda kaleme alan Tolstoy, savaşın bitiminde Moskova’ya geri döner ve malikânesinde yaşamına devam eder. Bu yıllarda yazmayı asla bırakmaz; eserlerinde Allah, din, insan, vicdan, yaşam ve ölüm gibi konular sürekli sorgulanır. Bu konuların sorgulandığı eserlerin başında; “İnsan Ne İle Yaşar? Diriliş, Hayatın Anlamı, Din Nedir? İçimizdeki Şeytan, İvan İlyiç’in Ölümü, İncancım Neden İbaretir? Tanrı’nın Egemenliği İçimizdedir, Sergi Baba” gibi yapıtlar gelmektedir.

Birkaç kez Avrupa seyahatlerine çıkan Tolstoy, oradaki eğitim sistemlerini inceler ve yeni modeller geliştirir. Yeni bir alfabe hazırlar. Malikânesinde yaşayan yoksul köylüler için pedagojik çalışmalar yapar ve köylü çocukları için bir okul açar.

2. Tolstoy’un dünya edebiyatındaki rolü

Tolstoy, hayatı boyunca maddi olarak her şeye sahip olmuş ancak içinde bulunduğu bu lüks ve şatafat, onu insanlığa hizmet etmekten alıkoymamıştır. *Hayattaki en büyük uğraş iyiliktir*, düsturuyla hareket eden bilge yazarın önemi ve dünya edebiyatındaki rolü bazı yazarlar tarafından şu sözlerle ifade edilmektedir: Nabokov, “Rus Edebiyatı Dersleri” adlı eserinde; *Tolstoy, düzyazıda Rusların en büyük yazarıdır. Öncülleri Puşkin ve Lermontov’u bir yana bırakırsak Rus düzyazısının en büyük sanatçıların şöyle sıralayabiliriz: Bir, Tolstoy; iki, Gogol; üç, Çehov; dört, Turgenyev*, demektedir (Nabokov, 2013, s. 195). Rusların önemli yazarlarından Gorki, Tolstoy için *İnsan gibi bir insan* ifadesini kullanır (Zweig, 1990, s. 405). Bir başka yazar ve aynı zamanda Tolstoy’un çağdaşı Merejkovski, Tolstoy’un yazar ve filozof kimliğiyle XIX. yüzyıl Rus Edebiyatındaki etkisini ve kitleleri derinden etkilediğini şu sözlerle özetler: *Onun yüzü insanlığın yüzüdür. Başka dünyadan gelen insanlar bizim dünyamızın insanlarına ‘sen kimsin?’ diye soracak olsalardı, insanlar, Tolstoy’u göstererek ‘işte ben buyum,’ derlerdi* (Karaca, 2019, s. 111). Turgenyev’e göre *Tolstoy, diğer yazarlar arasında bir devdir. Diğer canlıların arasında ise bir fildir. O, tıpkı bir fil gibi bir ağacı kökünden söküp çıkartabilir ama bir çiçeğin üzerindeki kelebeği de kanadındaki yıldızları dökmeden alabilir* (2019, s. 114). 1901 yılında Tolstoy’u ziyaret eden İngiliz Politikacı Henry Norman Tolstoy için; *O; önemli bir Rus karakteri, en az Kremlin kadar Rusya’nın geleceğinden haber veren bir parçasıdır*, demiştir. Avusturyalı yazar Stefan Zweig’e göre ise *Tolstoy’un kendi yüzü yoktu; onun yüzü Rus halkının yüzüydü, bütün Rusya onda nefes alıp yaşıyordu* (Bartlett, 2017, s. 18). Anatole France, Tolstoy’un dünya edebiyatındaki önemini şu sözlerle vurgular: *O, hepimizin öğretmenidir* (Süer, 2006, s. 119). Çerniçevski, Tolstoy için *Ruhun diyalektiği ve ahlaki duygunun dolaysız temizliği* tanımını kullanır (Behramoğlu, 2012, s. 86). Bir Rus şairi olan Valeri Bryusov, Tolstoy için şu sözleri söyler: *Tolstoy bütün dünyaya aitti. Onun sözleri hem İngilizler için, hem Fransızlar için, hem Japonlar için, hem de Buryatlar için yankılanıyordu* (Volkov, 2017, s. 14). Şklovski, *Sosyalist gerçekçiliğin babası Tolstoy’dur, sizlere öğrettikleri gibi Gorki değil, der* (2017, s. 16). Lenin, 1908 yılında Tolstoy’u *Rus devriminin aynası* olarak tanımlar. Lenin, bu yıllarda Tolstoy’un hangi yönünün devrimi olduğunu ise şu sözlerle dile getirir: *Kapitalist sömürünün sınırsız eleştirisi, yönetimin zorbalığının, yargının ve devlet idaresinin gülünçlüğüne sergilenmesi, zenginliğin ve uygarlığın kazanımlarının artmasıyla işçi kitlelerinin sefaletinin, korku ve acılarının artması arasındaki çelişkinin bütün derinliğiyle ortaya çıkması ...* (2017, s. 18). Rus şairlerinden Aleksandr Blok, Lev Tolstoy’u her zaman *çağdaş Avrupa’nın tek dehası* olarak görmüştür (2017, s. 130). Frank’a göre kendisini Tolstoy’la karşılaştıran Dostoyevski, *Tolstoy’un yapıtlarını bir romancının değil bir tarihinin ürünleri olarak tanımlar, çünkü ona göre Tolstoy üst orta sınıf toplum katmanında yer alan dengeli, köklü bir toprak sahibi ailenin hayatını anlatıyordu* (Frank, 2010, s. 29). Burada dile getirilmeyen pek çok fikir adamı, düşünür, şair, yazar ve edebiyatçı Lev Tolstoy’un gerek kendi ülkesinde gerek ülke sınırları dışındaki önemini ve onun bir deha oluşunu bu sözlerle ifade etmişlerdir.

3. Tolstoy'un ruhsal bunalımları

Lev Tolstoy'un hayatını ve sanatını incelediğimizde bilge yazarın dehasını pek çok fikir adamının kabul ettiğini ve onu övdüğünü; ancak söz konusu yazarın dini ve felsefi düşünceleri olunca kendi döneminde tam olarak anlamadığını görmekteyiz.

Yaşadığı dönemde yazarın dini ve felsefi düşünceleri pek çok Rus fikir adamı tarafından eleştirilmiştir. Bu kişiler, Tolstoy'u hem delilikle suçlamışlar hem de onu sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Bazıları, onun Nikolay Gogol gibi aklını yitirmiş biri olduğunu iddia ederken bazıları da onu tehlikeli bir devrimci olarak görmüşlerdir. Ortodoks inancına sıkı sıkıya bağlı olanlar ise onu bir şeytan olarak nitelendirmişlerdir (Hacılı, 2012, ss. 86-87). Örneğin; Rus fikir adamı K. Leontyev, Tolstoy'un ilk yıllarına ait çalışmalarına çok önem verirken, Tolstoy'un ömrünün son zamanlarına doğru Ortodoks mezhebinden giderek uzaklaştığını, aklını yitirmek üzere olduğunu, ayrıca suç işlediğini dile getirir (Hacılı, 2012, s. 86). Tolstoy'un kendisi de hem mektuplarında hem de günlüklerinde özellikle hayatının zor dönemlerinde başta aile fertleri olmak üzere çevresindeki arkadaşlarının, dostlarının, sanat ve edebiyat camiasının kendisine sırt çevirdiğini doğrular (2012, s. 86). Lev Tolstoy, bir mektubunda bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Bana yönelik acımasız bir öfke var. Hayatımın eski mutluluklarını, sevinçlerini, hepsini kaybettim. Arkadaşlarım, hatta ailem bile bana sırtını dönüyor. Bazı liberaller ve estetikler beni Gogol gibi deli ya da zayıf akıllı görürken; radikaller beni bir mistik ve geveze olarak görüyorlar. Devlet görevlileri beni kötü niyetli bir devrimci olarak adlandırıyor. Ortodokslar ise beni bir şeytan olarak nitelendiriyor. Bu durumun benim için zor olduğunu itiraf ediyorum! Beni incittiğinden dolayı değil, hayatımın ana amacı ve mutluluğu olan bir şeyin (insanlarla sevgi dolu bir iletişim) ihlal edilmesinden dolayı bu durumun zor olduğunu itiraf ediyorum! Herkes size kötülük ettiğinde ve sizi kınadığında bu durum daha da zorlaşıyor (Tolstoy, 1882, s. 15).

Tolstoy, yaşamının son zamanlarına doğru büyük sarsıntılar ve ruhsal bunalımlar geçirir. Ruhsal bunalımlarının başlangıcını: *Yaşam durdu ve korkunç bir hal aldı* şeklinde tanımlar (Zweig, 1990, s. 317). Tolstoy, ıstıraplarını: *Ruhsal olarak uyuyorum ve uyanamıyorum, kendimi iyi hissetmiyorum, çaresizim* (Zweig, 1990, s. 319) *Kendimi nasıl kurtarabilirim? Nasıl yaşamalıyım?* (1990, s. 323) sözleriyle dile getirir. Zweig'e (1990, s. 319) göre her önemli sanatçıda bu kaçınılmaz bunalım ve kriz anlarına rastlarız ancak şüphesiz bu bunalım dönemi hiçbir sanatçıda Tolstoy'da olduğu gibi böyle dünyayı altüst edercesine ortaya çıkmaz ve bu derece yıkıcı değildir. Sessizce kabuğuna çekilen ve artık hiçbir şeyin kendisini mutlu etmediğini, hayattan bir beklentisinin kalmadığını söyleyen Tolstoy, ölmek üzere olduğunu söyler ve güncesine *ölüm korkusu ve yalnız ölmek zorunda kalacağım* sözlerini not eder.

Tolstoy, İtiraflarında onu seven iyi bir karısının ve sevgili çocuklarının, aynı zamanda büyük bir çiftliğinin olduğunu, çevresi tarafından saygı gördüğünü ve büyük bir itibara sahip olduğunu ancak bütün bunlara rağmen iç dünyasında bir türlü mutlu olamadığını yazar (Tolstoy, 1957a, s. 18). Adı geçen eserde *hayatım durmuştu* diyen yazar; *nefes alabiliyor, yiyebiliyor, içebiliyor, uyuyabiliyordum, ancak bu hayat değildi; çünkü beni zihinsel olarak tatmin edecek arzularım yoktu. Bir şeyi arzularsam, arzumun tatmin etsem de etmesem de ondan hiçbir şey olmayacağını önceden biliyordum* sözleriyle iç huzursuzluğunu dile getirmektedir (1957a, s. 18).

Yazar gerçeği bilmek istemez çünkü gerçeğin ne olduğunu bildiğini sanmaktadır. Hayat, ona göre anlamsızdır. Böylece yaşamına devam etmektedir. Bir uçurumun kenarına gelir ve önünde ölümden başka bir şey olmadığını görür. Hareketsiz durmak mümkün değildir. Önünde duran gerçeği ve acıyı

görmemek için gözlerini kapatması da imkânsızdır. Yazar bu durumu tam bir perişanlık olarak tanımlamaktadır. Ne istediğini kendisi de bilmemektedir. Hayattan korkmakta, ondan uzaklaşmaya çalışmakta ancak her şeye rağmen hayattan bir şeyler ümit etmektedir (Tolstoy, 1957a, s. 18).

Usta yazar, bir köylüyle yazıştığı mektuplarından birinde içinde bulunduğu ruh halini şöyle anlatmaktadır: *Şu anda sürdürmekte olduğum hayatımdan memnun musun diye soruyorsun. Değilim. Kesinlikle değilim. Hoşlanmıyorum çünkü çepeçevre yoksullukla ve yoksunlukla kuşatılmışken; ailemle birlikte saçma bir lüks içinde yaşıyorum. Bu lüksten sıyrılmaya da halkın ihtiyaçlarını karşılamaya da olanağım yok gibi* (Parini, 1990, s. 114). Tolstoy “İtiraflarım ’da” ruhunu kemiren düşünceleri ve iç huzursuzluğunu şöyle bir örnek vererek açıklamaktadır:

Vahşi bir hayvan tarafından bozkırda yakalanan bir gezgin hakkında bir doğu masalı uzun zamandır anlatılıyor. Yolcu, vahşi hayvandan kaçmak için susuz bir kuyuya atlar, ancak kuyunun dibinde bir ejderha görür ve bu ejderha onu yutmak için ağzını açmıştır. Vahşi hayvan tarafından parçalanmamak için yukarı çıkmaya cesareti olmayan, kuyunun dibindeki ejderha tarafından yutulmamak için de atlamaya cesareti olmayan bu zavallı yolcu, kuyunun yarıklarında büyüyen yabancı bir çalının dallarını kavrar ve ona tutunur. Ancak bir zaman sonra elleri uyuşur ve iki tarafta da onu bekleyen ölüme teslim olacağını hisseder ama yine de yolcu, o dalı sınıksız tutmaya devam eder. O sırada etrafına bakarken biri siyah, diğeri beyaz, üzerinde asılı olduğu çalının gövdesini kemiren iki tane fare görür. Çalı neredeyse kırılacak ve zavallı yolcu, ejderhanın ağzına düşecektir. Yolcu, bunu görür ve kaçılmaz olarak öleceğini bilir. Aşağıya düşmemek için dalı tutarken çalının yapraklarında bal damlalarını görür, diliyle bunları yalamaya başlar. İşte ben de aynen bu şekilde, ölüm ejderhasının kaçılmaz olarak beni beklediğini, beni paramparça etmeye hazır olduğunu bildiğim halde hayatın dallarına tutunuyorum ve neden bu ıstıraba düştüğümü anlayamıyorum ve bana teselli veren balı emmeye çalışıyorum; ama bu bal artık beni mutlu etmiyor. Beyaz ve siyah fareler, gece gündüz tuttuğum dalı kemiriyor. Ejderhayı açıkça görüyorum ve bal artık bana tatlı gelmiyor. Kendilerinden kaçamayacağım ejderha ve fareleri görüyorum ve bakışlarımı onlardan başka bir yöne çeviremiyorum ve bu bir masal değil bir gerçek, herkes için inkâr edilemez apaçık bir gerçek³ (Tolstoy, 1957a, ss. 19-20).

Yukarıda bahsi geçen hikâye, Tolstoy’un hayatını özetleyen bir hikâyedir. Bu hikâye, aradığı iç huzuru bir türlü bulamayan ve yaşadığı hayatı anlamsız diye tanımlayan Kont Tolstoy’un dramını gözler önüne sermektedir.

Tolstoy, ömrü boyunca hep bir arayış içerisinde olmuş ve bu arayış, ruhunu kemirip ömrünün sonuna kadar hayatını bir kâbusa çevirmiştir. İtiraflarımda şöyle der: *Benim için hayat cazibesini kaybetmişti ancak ruhumun derinliklerinde hayatın bir anlamı olduğuna inandığımda hayatın tadına varıyordum* (Tolstoy, 1957a, s. 20). Tolstoy, hayatın bir anlamı olduğuna dair içinde bir umut taşır ve kafasındaki soruların cevaplarını bilim dallarında, felsefede ve diğer dinlerde arar ancak kendisini tatmin edecek cevapları hiçbir yerde bulamaz. Yazar, içinde bulunduğu bu durumu şöyle anlatır: *Ormanda yolunu kaybetmiş, kaybolduğu gerçeğiyle dehşete düşmüş ve aceleyle yolunu bulmaya çalışan biri gibiydim. Attığım her adım kafamı daha da karıştırıyordu ancak yine de çabalamaya devam ediyordum* (1957a, s. 21). Yazar, bu çabası sayesinde sonraki yıllarda Doğu bilimcilerle tanışır ve onların eserleri sayesinde İslam dinini ve İslam Peygamberini tanıır. Farkında olmadan Türklerle ve Müslümanlarla yakınlaşan yazar, diğer dinlerin ve kutsal kitapların zamanla bozulduğunu ancak İslam dininin ve Kur-an’ın tahrif edilmediğini görür. Bu bağlamda; çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde Tolstoy’un İslam’a yaklaşması, Türk ve Müslüman algısı, İslam’a bakışı, hayatını kâbusa çeviren soruların cevaplarını İslam dininde bulması vb. konular işlenmektedir.

³ Tolstoy’un günlüklerinden, mektuplarından, eserlerinden yapılan alıntılar, makale yazarı tarafından Rusçadan Türkçeye çevrilmiştir.

4. Tolstoy'un inancı

"İnancım neden ibarettir?" adlı eserinde Tolstoy, elli beş yıllık dünya hayatında bunun çocuklukla geçen on dört ya da on beş yılı dışında, ömrünün otuz beş yılını tam anlamıyla bir nihilist olarak yaşadığını ifade etmektedir (Tolstoy, 1957b, s. 10). Buradaki nihilist kavramının sosyalist ve devrimci anlamında olmadığı, gerçek anlamda hiçbir şeye inanmayan bir nihilist anlamında olduğunu belirtmektedir.

İtirafımda on altı yaşından itibaren kendi isteğiyle kiliseye gitmeyi, dua etmeyi ve oruç tutmayı bıraktığını yazar (Tolstoy, 1957a, s. 9). Daha sonra, İsa Mesih'in öğretilerine inandığını ve bütün hayatının aniden değişiverdiğini dile getirir. Önceden istediklerini istemeyi bırakır ve daha önce istemediklerini istemeye başlar. Eskiden ona iyi görünen şeyler artık kötü görünmeye, kötü görünen şeyler de iyi görünmeye başlar. Yazarın başına gelen şey, bir iş için dışarı çıkan ve bir anda bu işe hiçbir ihtiyacı olmadığına karar verip evine dönen bir adamın durumuyla aynıdır. Sağında bulunan her şey soluna, solunda bulunan her şey sağına geçmiştir. Eskiden evinden mümkün olduğunca uzak olma arzusu artık evine daha yakın olma arzusuna dönüşür (1957b, s. 10). Yaşam biçimi ve arzuları büsbütün değişir, iyi ve kötünün anlamı yer değiştirir. Bütün bunlar, Mesih'in öğretisini daha önce anladığından farklı bir şekilde anlamaya başlayınca meydana gelir.

Tolstoy, "İnancım neden ibarettir" adlı eserinde, İsa Peygamber'in öğretilerini benimsediğini ve bu sayede ruhundaki kuşkuların nasıl dağıldığını anlatır. Çocukluğundan beri İncil'de onu en çok etkileyen ve en çok çeken şey; sevgiyi, alçakgönüllülüğü, fedakârlığı ve kötülüğe karşı iyilik yapmayı vaaz eden Mesih'in öğretileri olmuştur (1957b, s. 14). Kötümser ve umutsuz bir ruh hali içerisinde olmasına rağmen hayatın anlamını Hristiyanlıkta bulduğunu sanan Tolstoy, Hristiyanlığın gerçek özünün kilise öğretisiyle bağdaşmadığını geç de olsa fark eder. Tolstoy'un hayatının merkezinde bulunan öğretiler, kilise için pek bir anlam ifade etmez. Kilise, artık Tolstoy'u ruhsal açıdan doyurmamakta ve Tolstoy'un beklentisini karşılamamaktadır. Doğal olarak bu durum, yazarın kiliseye olan itimadına gölge düşürür ve güvenini zedeler.

Troyat'a (2010, s. 546) göre Tolstoy, Ortodoks Kilisesi'nin öğretisine saldırır. Teslis inancını kabul etmez. Tanrı'nın Olympos'ta yaşadığı, Tanrının altından olduğu, on dört Tanrı olduğu, Tanrı'nın pek çok çocuğu ya da bir oğlu olduğu iddialarını tamamen saçma ve anlamsız bulur. İsa'nın, Meryem'in rahminde cisimleşen Tanrı'nın ikinci bedeni olduğu inancını reddeder. Tolstoy, yalnızca tek bir Tanrı'ya inanır ve İsa'nın tanrısallığını kabul etmeyerek, Hristiyanlığın özünü hayata geçirmek ister (2010, s. 547). Zweig'e (1990, s. 329) göre ise Tolstoy'un tek arzusu Tanrı'nın istediği gibi bir Hristiyan olmaktır.

Tolstoy'un Hristiyan gerçeklerine dayalı bir yaşama ihtiyacı vardır. Ancak kilise, yazara inandığı bu gerçeklere tamamen yabancı yaşam kuralları sunar. Kilise'nin dogmatik inanç biçimleri, oruç tutmak, ayinlere riayet etmek, kutsama merasimleri, putlara ve azizlerin resimlerine tapmak ve dualarla ilgili kurallar onun için gerekli değildir ve yazar bunları Hristiyan gerçeğine dayalı kurallar olarak görmemektedir (Tolstoy, 1957b, s. 16). Üstelik bu kurallar, onun ruh halini zayıflatmakta hatta yok etmektedir.

Yazarı en çok rahatsız eden şey ise kendi deyimiyile ulusların ve dinlerin kınanması, yargılanması ve bunların ardından gelen katliamların, infazların, savaşların kilise tarafından haklı gösterilmesi ve kilisenin onayı ile yapılmasıdır (Tolstoy, 1957b, s. 16). Hâlbuki İsa Mesih'in; alçakgönüllülük, yargılamama, suçları affetme ve sevgi hakkındaki öğretilerini kilise de yüceltmekte ancak pratikte bu öğretilerle bağdaşmamaktadır.

Tolstoy'un, yaşamını sürdürebilmesi için inanmaya ihtiyacı vardır ancak kilisedeki dini törenlere ve bazı ritüellere anlam verememektedir. İsa'nın yeniden dirilişinde gerçekleşen "ekmek ve şarap" ayini, yazar için akıl almaz bir ritüeldir (Tolstoy, 1957a, s. 58). Aynı duyguyu; göğe yükseliş, Paskalya, Epifani⁴ gibi bazı önemli bayramlar kutlandığında da yaşamaktadır.

Tolstoy, Rus patriğine karşı Tanrı buyruğunun ancak İsa'nın öğretilerinden anlaşılabilirliğini savunur ve İsa'yı Tanrı saymanın, Tanrının kutsallığına saldırmakla aynı şey olduğuna inanır (Düz, 2002, s. 74). Eleştiri oklarını kiliseye çeviren yazar, makalelerinde ve bazı romanlarında kiliseyi bağnaz görüşlerinden dolayı sert şekilde eleştirir.

Diriliş romanının ayinle ilgili bir bölümünde yaptığı eleştirilerden dolayı Rus Ortodoks Kilisesi tarafından 1901'de aforoz edilir. Kendisini aforoz eden kiliseye karşı başkaldıran Tolstoy; dinin, İncilin özüne bağlı kalması gerektiğini savunur. Özel mülkiyeti reddeder. İnsanın sömürülmesine ve şiddete karşı çıkar (Bonamour, 2006, s. 61).

Tolstoy'un, yönetim tarafından tehlikeli olarak görülen Rus Ortodoks ruhban sınıfı mensubu Molokanlar'a ve Dukhoborlar'a yaptığı ziyaretler, köylülere evrensel eşitlik hakkında yanlış ve tehlikeli fikirlerle ilham verdiği düşüncesi ve Ortodoks Kilisesi'nin Mesih'in öğretilerini çarpıttığını iddia etmesi üzerine bir süre polis gözetimi altında tutulur (Truayya, 2007, s. 269). Çeşitli baskılara ve sansürlere maruz kalan yazar, kilise tarafından tehlikeli bir devrimci ve anarşist olarak görülür ancak buna aldırış etmeden fikir ve düşüncelerini korkusuzca ve özgürce dile getirir.

5. Tolstoy'un Türk ve Müslüman algısı

Kutsal kitaplardan felsefeye, gizli metinlerden hadislere kadar her yerde hakikati arayan yazar (Tolstoy, 2018, s. 20) gençlik yıllarında Kazan Üniversitesi Arap-Türk Edebiyatı bölümünde bir yıl boyunca eğitim görür (Rami, 2016, s. 75). Bu dönemde özel öğretmenlerden iki yıl boyunca Türkçe ve Arapça dersler alır (Şifman, 2021, s. 220). Tolstoy'un eğitim gördüğü Arap-Türk Edebiyatı Bölümü'nde okutulan dersler; Türk Tarihi, Türk Edebiyatı ve Türk Dili'dir. Bu dersleri okutan kişiler ise alanında uzman kişilerdir (Şifman, 2021, s. 220). Bu sayede Tolstoy'un Türkiye ve Türk kültürü hakkındaki bilgisinin geniş olduğu bilinen bir gerçektir.

Doğu dillerini öğrenen genç Tolstoy'un Kazan Üniversitesindeki eğitimi kısa sürer ancak bu dilleri öğrenmek hem ona büyük katkılar sağlar hem de onda Türk ve Arap kültürüne karşı ilgi uyandırır ve bu ilgisi sonraki yıllarda da devam eder (Şifman, 2021, s. 220).

Hacılı'ya (2012, s. 81) göre Tolstoy, Rus Doğu biliminin kurucularından sayılan Mirza Kazım Bey'den Arapça ve Türkçe dersler alır ve bu fikir adamının Tolstoy'un Doğu'ya olan ilgisinin oluşmasında önemli bir yeri vardır.

Türk okurlarını Tolstoy'un çalışmalarıyla tanıştıran ilk kişi olarak bilinen çevirmen Olga Lebedeva (Şifman, 2021, s. 225) ile Tolstoy'un 1894 yılına ait yazışmalarında Tolstoy'un Türk halkının yaşam tarzıyla, inançlarıyla, kültürel ve sosyal yönleriyle yakından ilgilendiğini görmek mümkündür (2016, s. 76).

⁴ Hristiyanların en eski bayramlarından birisi olan Epifani, her yıl 6 Ocak'ta Rus Ortodoks Kilisesi tarafından kutlanır. 19 Ocak Epifani gününde buz tutmuş nehir veya göllerde haç şeklinde kuyular açılır. İnsanlar, bu kuyularda üç defa bu buz gibi suya girerler ve günahlardan arındıklarına ve sağlıklı bir yıl geçireceklerine inanırlar.

Çitçi'ye (2010, s. 215) göre Kafkasya'da askeri okulda eğitim görürken tanıştığı Türk ve Müslüman halkların yaşamı Tolstoy'un duygu ve düşünce dünyasını etkiler ve bu etki eserlerine de yansır. "Hacı Murat, Kafkas Esiri, Sivastopol Hikâyeleri" adlı eserlerinde Kafkasya'daki halkların yaşamları anlatılır. 1854 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya arasında meydana gelen Kırım Savaşı'na katılan Tolstoy, Türkleri daha yakından tanıma fırsatı bulur. "Anna Karanina" romanında Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı açtığı Kırım Savaşı'nı eleştirir ve bu sebeple Türk dostu olarak anılır.

Yukardaki bilgiler ışığında; Türklere ve Müslümanlara yakınlığıyla bilinen Lev Tolstoy, ne yazık ki kendi döneminde tam olarak anlaşılammıştır. Aile fertleri dâhil birçok kişi ona sırt çevirmiştir. Devlet yetkilileri onu tehlikeli bir devrimci olarak görmüş, Ortodokslar ise onu şeytan olarak tanımlamıştır. Bu durumu, 1884 yılında kuzenine yazdığı mektubunda anlatır:

Hayatımı biraz olsun anlamaya çalış! Hayatımın önceki tüm sevinçlerini yitirdim. Hayatın bütün konforunu, servetimi, saygınlığımı hepsini kaybettim. Dostlarım, hatta kendi ailem bile bana sırtını dönüyor. Bazıları (liberaller ve estetikler) beni Gogol gibi aklı yitirmiş ya da deli sanıyor. Devrimciler ve radikaller benim bir mistik olduğumu düşünüyor; Ortodokslar ise beni bir şeytan olarak görüyor. İtiraf ederim ki bu durum benim için gittikçe zorlaşıyor. Beni incittiği için değil, hayatımın asıl amacımı ve gayesini yok ettiği için. Herkes sizi kınadığında ve size öfkeyle saldırdığında daha da ağır geliyor (Tolstoy, 1934, s. 201).

İçinde bulunduğu durumun vahametini bu cümlelerle ifade eden Tolstoy, mektubunu şu sözlerle bitirir: *Ve bu nedenle, lütfen bana iyi bir Müslüman gözüyle bakın, o zaman her şey yoluna girecektir* (Tolstoy, 1934, s. 201).

Yazılarında Kiliseyi, din adamlarını eleştiren Tolstoy, devrimci ve anarşist olarak görülür ve Kilise tarafından aforoz edilir. Ancak Tolstoy, kilisenin bu tutumuna ve aforozuna aldırmandan farklı dinleri ve kutsal kitapları inceler. İncil üzerine yaptığı araştırmaların neticesinde diğer kutsal kitaplar gibi İncilin de zamanla tahrif edildiğini görür (Tolstoy, 2018, s. 19). Bu gerçeğin farkına varan yazar, araştırmalarını bu kez İslam dini ve kutsal kitabı üzerine yoğunlaştırır ve İslam'ı gerçeğe daha yakın bulur. Bu durumu; eserlerinde, mektuplarında ve günlüklerinde korkusuzca dile getirir. Rus asıllı Yelena Yefimovna (Vekilova) ile Tolstoy'un mektuplaşmalarında Tolstoy'un İslam'a bakışını görebilmekteyiz: Azeri kökenli Müslüman İbrahim Vekilov ile Rus asıllı Hristiyan Yelena Yefimovna'nın (Vekilova) evliliklerinden üç çocukları dünyaya gelir. Çocuklarının kimliklerine hangi dinin yazdırılması konusunda kararsızlık yaşayan Rus asıllı Yefimovna, Tolstoy'a bir mektup yazar ve Tolstoy'un tavsiyesini alır. Tolstoy, 15 Mart 1909 yılında Yasnaya Polyana'dan bu mektuba cevap niteliğinde şu tavsiyelerde bulunur:

Ortodoksluk karşısında Muhammediliğin⁵ tercih edilmesine ve evlatlarınızın maksatlarındaki alicenaplığa gelince, bu tercihi tüm kalbimle destekliyorum. Gerçek anlamda tüm Hristiyan ideallerini ve Hristiyan öğretisini her şeyin üstünde tutan biri olarak bunu söylemek ne kadar tuhaf görünse de benim için hiç kuşku yok ki Muhammedilik, kendine has dış görünüşüyle kilise Ortodoksluğundan kıyaslanamayacak kadar yüksekte duruyor. Bu nedenle, bir insan kilise Ortodoksluğu ve Muhammedilik arasında bir seçim yapmak zorunda kalsa aklı başında herkes Teslis (Baba-Oğul ve Kutsal Ruh), Meryem Ana, azizler ve onların ikonları, günah çıkarma merasimi, karmaşık ve anlaşılmaz ayinler yerine, şüphe ve tereddüt etmeden Muhammediliği, tek Allah'ı ve onun peygamberini tercih ederdi⁶ (Tolstoy, 1955, s. 118).

Tolstoy'un bu mektubu, Vekilova ailesinde derin bir yankı uyandırır ve bu sese kulak verilir. Tiflis'teki Zagafgaziya Ruhani İdaresi, Vekilova ailesinin evlâtlarını Müslümanlığa kabul eder ve Müftü Mirza Hüseyin Efendi Kayıpzade'nin imzası ile çocuklara resmi belge verilir. Çocuklar da kendi isimleri yerine yeni isimler alırlar ve Boris'in adı Faris olarak değiştirilirken Qleb ise Galip olarak değiştirilerek resmîyet

⁵ Tolstoy, eserlerinde Müslümanlık için Магомеданство (Magometanstva) "Muhammedilik" ifadesini kullanmaktadır.

⁶ Bu metinlerin çevirisi makale yazarı tarafından yapılmıştır (ç.n).

kazanır (Tolstoy, 2017, s. 57). Verilen bilgilere göre bu mektubun aslını Yelena Vekilova'nın oğlu Faris (Boris), Moskova'da Tolstoy adına açılan müzeye verir ve mektuplar müzede sergilenmektedir. Tolstoy, aynı mektupta bu kez farklı bir konuya değinerek en eski dinlerde hurafe ve uydurmaların fazlalığına dikkat çeker. Bu hurafe ve uydurmaların; Brahman, Yahudi, Buda, Taoizm, Hristiyanlık dinlerinde ve inançlarında sayıca fazla olduğunu; en son din olan İslâm dininde ise diğer dinlere göre daha az olduğunu belirtir. Bu nedenle Muhammediliğin en elverişli din olduğuna inanır (Tolstoy, 1955, s. 119).

Ülkemizde Hz. Muhammed'in hadislerinin derlendiği risalenin Tolstoy'a ait olup olmadığı konusu yıllardır tartışılmaktadır. Ancak gerçek şu ki Tolstoy, Hindistan'a yaptığı bir yolculuk sırasında bir İslam âlimi tarafından yazılan ve Hz. Muhammed'in hadislerinden oluşan risalesini okur. Risaleyi İngilizce baskısından okuyan Tolstoy, çok etkilenir ve okuduğu hadislerden bir kitapçık hazırlar. Bu kitapçığı daha sonra "Posrednik" adlı yayınevinde "Muhammed'in Kuran'a Girmemiş Hikmetli Sözleri" adıyla yayımlar⁸. Bu risalenin Tolstoy'a ait olup olmadığı bilgisine Tolstoy'un 16 Mart 1909 yılında Tatar yazar Mirsayaf Kırmbayev'e gönderdiği mektuptan ulaşmak mümkündür: *Kuran'da birçok derin ve doğru bilgiye ulaşabilirsiniz. Hindistan'da Muhammed'in sözlerinin yer aldığı İngilizce basılmış küçük bir risale vardır. Bu risalenin manevi açıdan dikkat çekici bir özelliği bulunur. Bu risaleden yapılan alıntılarla hazırlayacağım kitapçık, yakında "Posrednik" yayınevinde basılacaktır* (Tolstoy, 1955, s. 121). Bir başka eserde Tolstoy'un, bu risaleyi okuduğu ve büyük bir kısmının altını çizdiği belirtilir (Makovitski, 1979b, s. 169). Aynı eserde verilen bilgilere göre (Makovitski, 1979b, ss. 327-328) 13 Şubat S. D. Nikolayev, "Muhammed'in Hikmetli Sözlerinin" yer aldığı risaleyi tekrar gözden geçirerek bazı düzeltmeler yapar ve risaleyi Tolstoy'a getirir. Tolstoy, risaleyi okuyup bir giriş bölümü yazar ve Nikolayev'e dikte ettirir. Tolstoy, daha sonra Vaisov'a Muhammed'in Hikmetli Sözlerini gösterir ve bu sözlerin Kur-an 'da olup olmadığını sorar. Vaisov; Kur-an'ın, Allah'ın kitabı olarak kabul edildiğini ve melekler aracılığıyla insanlığa iletildiğini söyler ve bu sözlerin Kuran'ın kendisinde değil, hadis kitaplarında bulunduğunu belirtir. Hadislerin, Muhammed'in kendi sözleri olduğunu ve o dönemde yaşayanlar tarafından kayıt altına alınıp yazıldığını söyler.

28 Aralık 1908 yılında Yasnaya Polyana'da yazdığı mektubunda Tolstoy, İslam'la ilgili bir düşünce ve fikir sahibi olmasında Muhammed'in Hikmetli Sözlerini içeren risalenin kendisine çok yardımcı olduğunu belirtir (Tolstoy, 1956b, s. 306). Tolstoy külliyyatının kırkinci cildinde bu risalenin Tolstoy'un kendisine ait olduğu bilgisine ulaşılabilir: Tolstoy, Hindistan'da Abdullah Al Suhravardi'nin "Muhammed'in Sözleri" adıyla yayımlanan risalesini okur. Bu risalede yer alan bazı sözler, Tolstoy tarafından "Okuma Günleri" için seçilir ve isteği üzerine bu sözleri S. D. Nikolayev, Rusçaya çevirir. Bu sözlerin derlendiği risale, "Posrednik" yayınevi tarafından bastırılır. Tolstoy, 13 Şubat 1909'da risalede bazı düzeltmeler yapar, ancak bu düzeltmeler muhafaza edilmediği için ortadan kaybolur. Aynı yılın Temmuz ayında Tolstoy, risaleyi düzenli bir şekilde okur, bazı sözleri yeni bir bakışla ele alır. Risale, Ekim 1909'da "Muhammed'in Kur'an-a Girmemiş Hikmetli Sözleri" başlığıyla yayımlanır (Tolstoy, 1956a, s. 499).

Stawinski'ye göre Tolstoy, Muhammed'in düşüncelerinin küçük bir derlemesini içeren risaleyi basmaya hazırlanırken, İslam'la bir bağ kurar ve kurduğu bu bağ gittikçe güçlenir. Bu risale, İslam âlimi ve akademisyen Abdullah el-Sühreverdi tarafından düzenlenen ve 1905'te Hindistan'da yayımlanan hadis seçkisine dayanmaktadır. Tolstoy'a göre bu risale, ilginç olduğu kadar derin anlamlar taşımaktadır (Stawinski, 2010, s. 17). Risale; Tolstoy'un, Peygamber'e ve Kuran'a karşı olan ön yargısını kırmış ve onu

⁷ Eserin Rusçası: Изречения магомета не вошедшие в коран (izreçeniya magometa ni vaşedşkiye vı koran)

⁸ Bu risale, Prof.Dr. Telman Hurşidoğlu Aliyev tarafından Rusçadan Azeri Türkçesine çevrilir. Dr. Arif Arslan tarafından ise Azeri Türkçesinden Türkiye Türkçesine çevrilir ve "Tolstoy'un Gizlenen Kitabı Hz. Muhammed" adıyla yayımlanır.

İslam'ı daha derinden incelemeye yöneltmiştir. Stawinski'nin iddiasına göre Tolstoy, Solovyov'un 1902 yılında St. Petersburg'da yayımlanan "Muhammed, Hayatı ve Öğretileri"⁹ adlı kitabını okumuştur.

Tolstoy'un, Hz. Muhammed'in hadislerini derlediği risalesindeki hadislerden bazıları şunlardır: "İnsanlara ne kadar acı ve nahoş gelse de her zaman doğruyu söyleyin." "Kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemeyen kimse, gerçek mümin olamaz." "Cehennem, zevklerin ardında; cennet ise emek ve zorlukların ardında gizlidir. "Aşırı yeme-içme ile kalplerinizi öldürmeyin. "Kimseye iftira atmayın. Biri size iftira atarsa ve kusurlarınızı ortaya çıkarırsa, siz onun kusurlarını ortaya çıkarıp yaymayın" (Tolstoy, 1910, ss. 10-11-12-14).

Slovak asıllı D. P. Makovitski, altı yıl boyunca Tolstoy'un doktorluğunu yapar ve onunla özel olarak ilgilenir. Tolstoy'u ziyaret eden çok sayıda kişiyle Tolstoy arasında geçen diyalogları not ederek, "1904-1910 Yıllarında Tolstoy'un Yanında" У Толстого 1904-1910¹⁰ (U Talstova 1904-1910) adlı dev bir eser yazar. Bu eser, 1979 yılında dört cilt olarak "Yasnopolyana Notları" Яснополянские записки (Yasnopolyanskiye zapiski) adıyla ilk defa Moskova'da yayımlanır. Eserin üçüncü cildinin 88. sayfasındaki bilgilere göre Tolstoy, bir sohbet ortamında Müslümanların asla domuz eti yemediğini ve bunu dini emirlerden biri olarak kabul ettiklerini söyler (Makovitski, 1979b, s. 88). Müslümanların kutsal kitabı Kur'an'ın, kendi içinde tutarlı olduğunu, Muhammed'in, kan dökmeye ve dini inancın savaşlarla yayılmasına asla izin vermediğini dile getirir (Makovitski, 1979b, s. 251). Aynı eserde verilen bilgilere göre Tolstoy'u ziyarete gelen Yevgeniy İvanoviç ve Dosev, Muhammedilik hakkında konuşmaya başlarlar. Tolstoy, araya girerek şöyle der: *Ben Muhammediliğe karşı her zaman saygılı davrandım. Bana göre Muhammedilik, kilise öğretisine kıyasla çok daha yüksekte duruyor.* Yevgeniy İvanoviç, Tolstoy'a bir soru yönelterek: *Muhammedilik neden insanları kilise öğretilerinden daha fazla etkiliyor?* diye sorar. Tolstoy, *Bunun cevabını veremem ancak gerçek şu ki; Muhammediliğin hayata tatbiki, Hristiyanlığın tatbiki kadar köklü bir değişimi gerektirmedi.* Bunun üzerine Dosev, *Müslümanların Hristiyanlara kıyasla daha az dini ayinleri bulunmaktadır,* şeklinde bir fikir ortaya atınca; Tolstoy, *Muhammediliğin Hristiyanlıktan sonra ortaya çıktığını ve bazı hatalarını tekrarlamadığını; bu sebeple Muhammediliğin iyi tarafları olduğunu söyleyerek yanıt verir* (Makovitski, 1979b, s. 325).

"Yasnopolyana Notları" adlı eserin üçüncü cildinde (Makovitski, 1979b, s. 356) Tolstoy ailesine ait bir sohbe yer verilmektedir. Tolstoy, sohbet esnasında bir anneden mektup¹¹ aldığını söyler ve mektubu yazan annenin düşüncelerini paylaşır: *Ben Hristiyan'ım, kocam ise Müslümandır. İki oğlumuz var; birisi talebe, diğeri ise subaydır. İki oğlum da Müslüman olmak istiyor.* Bunun üzerine Tolstoy'un eşi Sofya: *Belki de oğulları, çok eşli olmak için Müslümanlığı tercih ediyorlar.* Tolstoy'un cevabı gecikmez: *Sanki bizde çok eşlilerin sayısı az mıdır?* Bilge yazar sözlerine devam eder: *Bu mektubu düşünürken zihnimde pek çok şey aydınlığa kavuştu. Muhammed her zaman Evangelizm'i (Hristiyanlık) geride bırakıyor. Muhammed, İsa'yı Tanrı olarak saymıyor ve kendini de Tanrı olarak göstermiyor. Müslümanların Allah'tan başka Tanrısı yoktur ve Muhammed onun peygamberidir. Burada hiçbir dogma ve sır yoktur.* O esnada sohbet meclisinde bulunan biri şöyle bir soru sorar: *Hangisi daha iyidir: Ortodoksluk mu yoksa Müslümanlık mı?* Tolstoy cevap verir: *Benim için Müslümanlık daha üstündür.* Kısa bir sessizlikten sonra Tolstoy devam eder: *Müslümanlık, Hristiyanlıkla mukayese edilemeyecek*

⁹ Eser, Соловьев Владимир Сергеевич (Solovyev Vladimir Sergeevich) tarafından yazılmış ve Магомет, его жизнь и религиозное учение (Magomet, yego jizn i religioznoye ucheniye) adını taşımaktadır.

¹⁰ Tolstoy'un bu eseri dahil diğer bütün edebi eserlerine tolstoy.ru adlı internet adresinden ulaşılabilir.

¹¹ Bahsi geçen bu mektup, Yelena Vekilova'nın Tolstoy'a gönderdiği mektuptur. Makalede daha önce bu mektuptan bahsedilmiştir.

kadar üstündür. Müslümanlığın, bana çok yardımı dokunmuştur. Mihail Vasilyeviç, Zaporojyeli¹² Kazakların Muhammed'in dinine geçtiğini söylemesi üzerine Tolstoy şöyle bir yanıt verir: *Bir insan zihinsel olarak gelişince dinin temelleri, ilkeleri de (Taoizm, Budizm, Hristiyanlık, Muhammedilik) gelişir. Bu dinlerin dayandıkları esaslar da birdir. Zaman ilerledikçe de her şey sadeleşir ve bir birliktelik oluşur* (Makovitski, 1979b, ss. 356-357).

"Yasnapolyana Notları"nın birinci cildinde Tolstoy'u ziyarete gelen Joseph Konstantinovich, Türkistan ve genel olarak Müslüman halklarla ilgili bilgiler verir: *Ne kadar doğru ve dürüst halklar, yalan söylemiyorlar, birbirlerine iftira atmıyorlar* (Makovitski, 1979a, s. 160). Aynı eserde Tolstoy, Müslümanların (Tatarlar ve diğerleri) büyük bir ciddiyete, haysiyete ve sükûnete sahip olduklarına dikkat çeker. Müslümanlar arasında tek eşliliğin yaygın olduğunu, ancak bazı durumlarda çok eşliliğe izin verildiğini ve Müslümanların Hristiyanlar gibi genelevlerinin olmadığını söyleyerek İslam'a olan hayranlığını dile getirmektedir (Makovitski, 1979a, s. 453).

"Yasnapolyana Notları"nın ikinci cildinde verilen bilgilere göre Tolstoy, öğleye kadar odasına kapanmış ve odadan dışarı çıkmamıştır. Yuliya İvanovna, Tolstoy'u merak edip odasına uğramıştır. Yuliya, Tolstoy'un rahatsız olduğunu, yatağında uzandığını ve "The Sayings Of Muhammad"¹³ adlı risaleyi okuduğunu görür. Yuliya ile birlikte içeri aile fertlerinin yanına gelen Tolstoy, risalenin içinden bazı sözleri sesli bir şekilde okur ve bu sözlerle şaşırır, çünkü bu sözler kendi düşüncelerinin birebir aynısıdır. Tolstoy, Muhammediliğin monopoliyi¹⁴ kabul etmediğini söyler. Bunun üzerine Tolstoy'un eşi Sofya, Tolstoy'a dönerek: *Siz de Kuran'ı ve Müslümanları hor görüyordunuz*¹⁵ diye cevap verir. Tolstoy, Müslümanlara her zaman saygı duyduğunu söyleyerek yanıt verir: *Onlarda papazlar, rahipler yok; tek tanrıcılık var* (Makovitski, 1979c, s. 559), diyerek Müslümanların sahip olduğu erdemlerden detaylı bir şekilde söz eder.

Tolstoy külliyyatının kırk birinci cildinde verilen bilgilere (Tolstoy, 1957c, s. 188) göre Tolstoy, Muhammed'in sahip olduğu inancın Avrupa'da, Afrika'da, Asya'da ve hatta Çin'de bile giderek yayıldığını belirtir. Muhammed'in sahip olduğu iman hakikatini ve azametini anlamak gerektiğini ifade eder çünkü o imanın yüce olduğuna ve sürekli yayıldığına inanır. Ardından şu uyarıyı yapar: *Sadece Allah'ın son peygamberi Muhammed'e inananlar kurtulacaktır.*

Tolstoy'a ait külliyyatın elli dördüncü cildinde ise Kur'an ile ilgili bilgiler verilmektedir: Tolstoy'a göre Kur'an, Baş melek Cebrail vasıtasıyla Muhammed Peygamber'e vahiy yoluyla bildirilen kutsal öğretilerdir. Kur'an'da, Yahudi ve Hristiyan dini öğretileriyle ilgili birçok bilgi yer alır. Tolstoy, genellikle çalışma odasında bulunan Kur'an'ın Fransızca basımını «Le Koran de Mahomet» okumuştur (Tolstoy, 1935, s. 455).

Düz'e göre Tolstoy, Hz. Muhammed'e hayranlık duyardı ve onun yoksullukla ilgili duasını çok beğenirdi: (Düz, 2002, s. 84) *Allah'ım, hayatım yoksulluk içinde sürsün, yoksul öleyim.* Düz'ün de ifade ettiği gibi

¹² Zaporijya, 1921'e kadar Dinyeper Nehri'nin sahilinde bulunan ve Ukrayna'nın Zaporijya Oblastı'nın idarî merkezi olan bir şehirdi, ancak 30 Eylül 2022 tarihinde Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, bu şehrin Rusya'ya ilhak edildiğini resmi olarak açıkladı (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Zaporijya>).

¹³ Bu risale, Abdullah El Suhreveri adında bir İslam âlimine aittir. Bu risale, Hz. Muhammed'in hadislerinden oluşur ve Tolstoy'un seçtiği hadislerin yer aldığı risalenin (Изречение магомета Изреçение магомета *Muhammed'in Hikmetli Sözleri*) kaynağıdır.

¹⁴ Monopoli: Bir şeyin tek sahibinin olması, tekelcilik anlamındadır. Tolstoy, burada Muhammediliğin kimsenin tekelinde olmadığını vurgulamaktadır.

¹⁵ Tolstoy, yaşamının belli bir döneminde İslam'la ilgili bazı olumsuz düşüncelere ve ön yargılara sahipti. İslam'ı araştırdıkça gerçeğe daha yakın buldu ve önyargıları zamanla değişti.

dönemin Rusya'sında milyonlarca Müslüman yaşadığına göre Tolstoy'un bir Rus olarak, Müslümanları tanıması ve onlarla mektuplaşması kaçınılmaz bir gerçektir.

Stawinski'ye göre Tolstoy'un İslam'a karşı olan tutumu kapsamlı bir inceleme gerektirmektedir, çünkü Yasnaya Polyana'nın ihtiyarı, İslam öğretilerine uzak değildir. Stawinski'nin ifadesine göre Tolstoy, ömrünün sonlarına doğru İslam'a büyük bir saygı duyar ve İslam'ın Ortodoks öğretileriyle kıyaslandığında daha üstün olduğunu düşünür (Stawinski, 2010, s. 19). Çalışmanın sonunda Stawinski, Tolstoy'un şu sözlerine yer verir:

Kur'an, tutarlı bir kitaptır ve dinlerin ortak özelliği Kur'an'da da anlatılır. İslam Peygamberi Muhammed; öldürmeyi yasaklar, ancak İslam'ı yaymak için savaşı bir araç olarak kullanır. Bizler, ne yazık ki Müslümanların Ortodoksluğu tanıdığı gibi İslam'ı tanımıyoruz. Dinsiz bir millet, acınacak halde olmaya mahkûmdur (Stawinski, 2010, s. 20).

Sonuç

Bu çalışmada; kendi döneminde tam olarak anlaşılamayan usta yazar Lev Nikolayeviç Tolstoy'un eserlerinden, mektuplarından ve günlüklerinden yola çıkılarak yazarın pek bilinmeyen bir yönü olan Türk ve Müslüman algısı anlatılmaya çalışılmıştır. Bu algının sebepleri ve sonuçları dönemin şartları göz önünde bulundurularak ortaya konulmuştur.

Bu çalışmaya göre; Kafkasya'da askeri okulda eğitim görürken tanıştığı Türk ve Müslüman halkların yaşamı, Tolstoy'un duygu ve düşünce dünyasını etkilemiş ve bu etki eserlerine de yansımıştır. Kazan Üniversitesinde Doğu dillerini öğrenen Tolstoy, Türk ve Arap kültürüne karşı ilgi duymuş ve bu ilgisi sonraki yıllarda da devam etmiştir.

Kiliseyi ve din adamlarını sık sık eleştirdiği için Kilise tarafından aforoz edilen Tolstoy, semavi dinler üzerine yaptığı araştırmalar neticesinde Hristiyanlığın zamanla tahrif edildiğini görmüş ve İslam'ı hakikate daha yakın bulmuştur. Bu çalışmada varılan sonuca göre, Tolstoy'un İslam'ı seçip seçmediği tartışmalı bir konu olmakla birlikte görüşleri ve yaşamak istediği hayat İslam'a yakın bir hayattır. Bu çalışmada elde edilen bilgilere göre Hz. Muhammed'in hadislerinden derlenen ve bir zamanlar Rusya'da yasaklanan risalenin Tolstoy'a ait olup olmadığı tartışmalarına açıklık getirilerek Tolstoy'un yazılarında bu risalenin kendisine ait olduğu saptanmıştır.

Çalışmanın verilerine göre Tolstoy, ömrünün sonlarına doğru İslam'a ve Hz. Muhammed'e büyük bir saygı duymuş, Kur'an'ı birkaç kez okumuş ve ondan çok etkilenmiştir. Müslümanlığın Ortodoks öğretileriyle kıyaslandığında daha üstün olduğunu düşünmüş, Müslümanlığın kendisine çok yardımcı olduğunu eserlerinde dile getirmiştir.

Kaynakça

- Bartlett, R. (2017). Tolstoy: *Bir Rus Hayatı* (Z. Avşar, Çev.). Everest Yayınları.
- Behramoğlu, A. (2012). *Rus Edebiyatı Yazıları* (XIX. ve XX. Yüzyıllar). Tekin Yayınevi. <https://100okitap.com/kitap/rus-edebiyati-yazilari--48260>
- Bonamour, J. (2006). *Rus Edebiyatı* (İ. Yerguz, Çev.). Kültür Kitaplığı.
- Çiçi, S. (2010). *Dostoyevski'nin Eserlerinde Türklere ve İslâma Bakış*. 11(3), 214-222.
- Düz, O. (2002). *Tolstoy, Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar*. Kaknüs Yayınları.
- Faroqhi, S. (Ed.). (2011). *Türkiye Tarihi 1603-1839* (F. Aytuna, Çev.; 2. bs, C. 3). Kitap Yayınevi.

- Figes, O. (2002). *Nataşa'nın Dansı, Rusya'nın Kültürel Tarihi* (F. Dereli, Çev.). İnkılap Yayınevi.
- Frank, J. (2010). *Dostoyevski Çağının Bir Yazarı* (Ü. İnce, Çev.). Everest Yayınları.
- Hacılı, A. (2012). *Rus Edebiyatında Kur'an'ı Kerim*. Doğu Kütüphanesi.
- Karaca, B. (2019). *Rus Edebiyatının Mihenk Taşları*. Hece Yayınları.
- Makovitski, D. P. (1979a). U Tolstogo 1904-1910 Yasnopolyanskiye zapiski kniga pervaya. Nauka.
- Makovitski, D. P. (1979b). U Tolstogo 1904-1910 Yasnopolyanskiye zapiski kniga tretya. Nauka.
- Makovitski, D. P. (1979c). U Tolstogo 1904-1910 Yasnopolyanskiye zapiski kniga vtaraya. Nauka.
- Nabokov, V. (2013). *Rus Edebiyatı Dersleri* (Y. Yavuz, F. Özgüven, & A. N. Akbulut, Çev.). İletişim.
- Parini, J. (1990). *Son İstasyon, Tolstoy'un Son Yılı* (İ. Özdemir, Çev.). Merkez Kitaplar.
- Rami, İ. (2016). *19. Yüzyıl Rus Edebiyatında Türk İmgesi*. Çeviribilim Yayınları.
- Stawinski, P. (2010). Leo Tolstoy And Islam Some Remarks On The Theme. The Quarterly Journal Of Philosophical Meditations, 2(5), 2-22.
https://www.researchgate.net/publication/340606997_leo_tolstoy_and_islam_some_remarks_on_the_theme
- Süer, A. (2006). *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*. Evrensel Basım Yayın.
- Şifman, A. İ. (2021). Lev Nikolayeviç Tolstoy ve Türkiye: Türk Edebiyatına Etkisi (İ. Üstüner, Çev.). 18(69), 219-235.
- Tolstoy, L. N. (1882). *Sabraniye saçineniy v dvadsati dvuh tomah tom 19*. Hudojestvennaya Literatura.
- Tolstoy, L. N. (1910). *Izreçeniya Magometa, ne voshedshiye v Koran*. Posrednik.
- Tolstoy, L. N. (1934). *Polnoye sobraniye sochineniy*. Tom 63. Pisma 1880–1886. Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (1935). *Polnoye sobraniye sochineniy*. Tom 54. Dnevnik, zapisnyye knijki i otdelniye zapisi 1900–1903. Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (1955). *Polnoye sabraniye sachineniy*. Tom 79. Pisma 1909 (yanvar -iyun). Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (2017). “Muhammed” Tolstoy'un Hz. Muhammed'le İlgili Gizlenen Kitabı (A. Arslan, Çev.). Çalığışu.
- Tolstoy, L. N. (2018). *Bilgelik Kitabı* (S. Guseynov, Çev.; 5. Baskı). AZ Kitap.
- Tolstoy, L. N. (1957a). *İspoved, polnoye sabraniye saçineniy tom 23*. Hudojestvennaya Literatura.
- Tolstoy, L. N. (1957b). *Polnoye sobraniye sochineniy. Tom 23*. Proizvedeniya 1879– 1884 gg. Vı çom moya vera? Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (1956a). *Polnoye sobraniye sochineniy. Tom 40*. Proizvedeniya 1886, 1903–1909. Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (1957c). *Polnoye sobraniye sochineniy. Tom 41*. 1904–1908. Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Tolstoy, L. N. (1956b). *Polnoye sobraniye sochineniy. Tom 78*. Pis'ma 1908. Gosudarstvennoye izdatel'stvo hudojestvennoy literaturı.
- Troyat, H. (2010). *Lev Tolstoy* (E. I. Özatalay Canan, Çev.; 1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Truayya, A. (2007). *Lev Tolstoy* (Y. Sutotskaya, Çev.). Eksmo.
- Volkov, S. (2017). *20. Yüzyıl Rus Kültür Tarihi* (Tolstoy'dan Soljenitsin'e Büyülü Koro) (S. Gürses, Çev.). Alfa.
- Zweig, S. (1990). *Kendi Hayatının Şiirini Yazanlar* (G. Sert, Çev.). Türkiye İş Bankası Kültür.